

PAPER DETAILS

TITLE: Sultan II. Abdülhamid'den Paris Baris Konferansi'na Kürtler

AUTHORS: Cengiz KARTIN

PAGES: 231-247

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1123502>

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'DEN PARİS BARIŞ KONFERANSI'NA KÜRTLER*

 Cengiz KARTIN^a

Öz

Coğrafi Keşifler ve Sanayi İnkılâbı ile birlikte batı; öteki olarak tanımladığı kendi coğrafyası dışındaki insanların neye sahip olduğu bilgisini, bölgeye göndermiş olduğu resmi ya da gayri resmi görevlileri marifetiyle elde etmiştir. Bu bilgi toplama sürecini en iyi yöneten devlet İngiltere olmuştur³.

Osmanlı Devleti batının yaşamış olduğu yukarda bahse konu süreç içerisinde dünyayı yeterince takip edemeyen ve her geçen gün toprak kaybetmek suretiyle Anadolu'ya doğru geri çekilen bir görüntü arz etmiştir. Söz konusu bu durum içerisinde Sultan II. Abdülhamid devri devletin bu kötü gidişatını frenlemeye dönük bazı hamlelerin ve çalışmaların yapıldığı bir dizi çalışmalarla geçmiştir.

Yapılan bütün çalışmalara rağmen devlet kan kaybetmeye devam etmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilmesi ve hemen akabinde yaşanan Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşları ise Osmanlı Devleti'nin sonunun gelmesini beraberinde getirmiştir. Yaşanan tüm bu süreç içerisinde Kürtlerin büyük çoğunluğu devlete sadık kalmayı tercih etmişse de azınlıkta kalan küçük bir grup ise İtilaf Devletleri ile iş birliği içerisinde olmuştur. Yapılan bu tercihlerin belirlenmesinde özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen faaliyetlerin çok önemli olduğu bilinmektedir. Çalışma I. Dünya Savaşı sonunda imza edilen Paris Barış görüşmelerini Kürtler özelinde değerlendirmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kürtler, II. Abdülhamid, Paris Barış Konferansı, Şerif Paşa, Bogos Nubar Paşa

KURDS FROM SULTAN ABDULHAMİD II TO PARIS PEACE CONFERENCE

Abstract

Following geographical discoveries and the Industrial Revolution, the west acquired the information concerning the people they identified as "others" who lived outside their own geography by means of official or unofficial agents sent to the region. The government that most effectively managed the data collection was England. The British Empire, which was considered as the "Empire on which the Sun never set" of the 19th century, turned the First World War into an achievement battle where the collected information was blended. During this process, the Ottoman state was retreating to Anatolia by losing territories day by day and was unable to keep up with the developments of that era. Considering these conditions, the era of Sultan

* Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SYL-2014-5582 kodu ile desteklenmiştir.

^a Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ckartin@erciyes.edu.tr / cengizkartin@gmail.com.

Abdulhamid II included a series of attempts and practices to restrain the dire course of events happening in the state.

Despite these attempts, the state still suffered. The dethronement of Abdulhamid II in 1909 and the subsequent Tripoli and Balkan Wars, and the First World War brought about the end of the Ottoman State. During this process, most of the Kurds were loyal to the state, but a minority of them cooperated with the Allies. It is acknowledged that their preferences were based mainly on the activities carried out during the era of Sultan Abdulhamid II. The study aims to evaluate Paris Peace Conference, specifically in terms of Kurds, that was signed at the end of the First World War.

Key Words: Kurds, Abdulhamid II, Paris Peace Conference, Sherif Pasha, Boghos Nubar Pasha

A. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE KÜRTLER

Kürtlerin kim oldukları, dilleri, yaşadıkları coğrafya ve kimlikleri ile ilgili tartışmalarda ilim insanlarının ortak bir paydada buluşmadıkları anlaşılmaktadır. Konunun etnik köken tartışmasında Jawad (Jawad, 1981, s. 1), Buran (Buran, 2011, s. 43), Olson (Olson, 1998, s. 3), Nebez (Nebez, 2004, s. 15), Çay (Çay, 2010, s. 61); yaşanan coğrafya konusunda Kılıç (Kılıç, 2018, s. 548), Hansen (Hansen, s. 1961, s. 5), Stansfield (Stansfield, 2003, 27), Edmonds (Edmonds, 1958, s. 142); kimlik ve dini inanç konusunda ise Bruinessen (Bruinessen, 2013, s. 18), Atacan (Atacan, 2001, s. 111) ve diğer bazı araştırmacılar birbirinden oldukça farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Kürtlerin etnik olarak İranî, Turanî, Arabî oldukları gibi yaklaşımlar yaşadıkları coğrafya olarak İran, Türkiye ve Irak ekseninde tartışılmıştır. Yapılan söz konusu bu tartışmalara dini inanç ve kültür konusu da ilave edildiğinde ortak payda birlikten yoksunluk şeklinde ortaya çıkmıştır.

600 yılı aşkın bir süre içerisinde hâkim olduğu topraklarda adaletle yönetim sağlamayı amaç edinmiş olan Osmanlılar döneminde Türklerle Kürtlerle münasebetlerin ağırlıklı olarak Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren gelişme göstermiştir. Safevilere karşı gerçekleştirilen seferlerde İdrisî Bitlisi liderliğinde Türklerle birlikte hareket eden Kürtlerin, II. Mahmud dönemine değin yurtluk-ocaklık sistemi ile idare edilmesine bu dönemde son verilmeye başlanmıştır.

Sultan II. Mahmud'un gerçekleştirmiş olduğu ıslahat çalışmaları bağlamında merkezi otoritenin tesisini devletin temel politikası olarak belirleyen Bâb-ı Âli, bunun için pek çok girişimde bulunmuştur (Kılıç, 1997, s. 12). Bu girişimlerin doğuda yansıması genellikle isyan şeklinde karşı koymaya çalışmak olmuştur. Bunda yerel ahalinin serbest bir yaşamı benimsemiş olması ve düzene karşı çıkması, ahalinin liderliğini yapan kişilerin kendi otoritelerinin yok olacağını görmesi, batılı devletlerin bölge üzerinde gerçekleştirdikleri faaliyetler etkili olmuştur.

Söz konusu süreç içerisinde İngiltere'nin konumuna bakıldığında Başbakan William Pitt döneminde başlatılmış olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana olan siyaset, Sultan II. Abdülhamid dönemine rastlayan William Ewart Gladston'ın başbakanlığı döneminde Osmanlı Devleti'ni parçalamaya dönüşmüştür. (Aslında Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa devleti olarak sayılması da Gladstone'ın Maliye Bakanlığını yürüttüğü Kırım Harbi sonrasında imza edilen 1856 Paris Anlaşması ile öngörülmüştü. (Ülman, 1985, s. 276)) İngiltere'nin 19. ve 20. yüzyılda *Güneş Batmayan İmparatorluk*

olarak nitelendirilmesine paralel şekilde düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'nin söz konusu tarihlerde bu güç karşısında varlık göstermesi pek mümkün değildi. Ancak Sultan II. Abdülhamid dönemi bunun bir istisnai sürecini ifade etmiştir. Kendisinin döneminde genelde batılı devletlerin özelde İngiltere'nin karşısında Doğu Anadolu'nun imparatorluktan kopmaması adına Hamidiye Alayları kurulmuş ve Aşiret Mektebi açılmıştır. Bu faaliyetlerin dış politikaya yansımaları Alman ağırlıklı bir politikanın benimsenmesi olmuştur (Sönmezoğlu, 1985, s. 1184).

Devletin bütün olanakları ile kendi bütünlüğünü korumayı amaç edindiği süreç içerisinde İngilizler; Kürtlerin ağırlıklı olarak Türkler ve Ermenilerle birlikte yaşamış olduğu bölgelere pek çok seyahat icra etmişlerdir. Söz konusu bu seyyahlar kaleme aldıkları notlarında bölgenin topoğrafyasını sosyo-ekonomik düzenini ortaya koymaya çalışmışlardır (Kartın, 2013, s. 214-226). Bu çalışmalarla eş zamanlı olarak başta Diyarbakır olmak üzere bölgeye gönderilen konsoloslarda resmî yollarla bilgiler toplamışlar ve bunu Londra'ya bildirmişlerdir. Söz konusu bu raporlarla ilgili The National Archives'da (İngiliz Ulusal Arşivi'nde) oldukça fazla sayıda doküman kayıtlıdır (Diyarbakır özelinde bölge ile ilgili konsolosluk raporlarının birkaçı için bkz. *PRO, FO 78/1017, PRO, FO 78/2104, PRO, FO 78/1306, PRO, FO 78/1607, PRO, FO 78/2050, PRO, FO 195/1211, PRO, FO 195/1617, PRO, FO 195/1804, PRO, FO 195/2125, PRO, FO 195/2147, PRO, FO 78/5284*).

İngiltere'nin bu faaliyetleri Fransa ve Rusya tarafından da dikkatle takip edilmiştir. Nikitin başta olmak üzere bölge ile ilgili raporlar düzenleyen Ruslara karşılık Fransızların İngiltere ve Rusya'nın yanında biraz daha geri planda faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır. Her üç gücün de burada yürüttüğü faaliyetlerin odağına kendi devlet menfaatlerinin korunması yer almıştır. Bu üç gücün kendi içerisinde ve Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü mücadelenin Sultan II. Abdülhamid döneminde oldukça ileri boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır.

1. Sultan II. Abdülhamid Döneminde Kürtler

Devletin kötü gidişatını durdurmak amacıyla Sultan II. Abdülhamid'in kahir ekseriyeti Müslüman olan Doğu Anadolu için düşündüğü çare; Hamidiye Alaylarının kurulması ve İstanbul'da Aşiret Mekteplerinin açılması olmuştur. Ağırlıklı olarak Kürtlerden teşkil edilen (Arap, Çerkes ve Türkmen alaylar da mevcuttu) Hamidiye Alaylarının kuruluş gerekçelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Bölgenin emniyetinin sağlanması,
2. Rusya'nın Doğu Anadolu'ya sarkmasının önüne geçilmesi,
3. Ermeni isyanlarının önlenmesi,
4. Devletin gücünün ve hamiliğinin bölgede hissettirilmesi,
5. Merkezi yapının sağlamlaştırılması,
6. Göçebe yaşamın yerleşik hale dönüştürülmesi,
7. İngiltere'nin bölgedeki faaliyetlerine bir kalkan vazifesi görmesi,
8. İttihad-ı İslam yaklaşımının bölgede işlerlik kazanması,
9. Aşiretlerin kanunsuz davranışlarının önüne geçilmesi (Kodaman, 2010, s. 131-135; Küçük, 1988, s. 220-222; Şimşir, 2007, s. 214-216).

Hamidiye alayları, sultanın politikasının hedefi değil, fakat vasıtasıydı. Dördüncü ordu kumandanı olan Müşir Zeki Paşa¹ ve Şakir Paşaların teklifi ve iş birliği üzerine Rus-Kazak alaylarından esinlenerek organize edilen Hamidiye Alayları, 1890 tarihinden itibaren oluşturulmaya başlanmıştır. Alaylar, Doğu Anadolu'da yaşayan Türkmen, Karakalpak, Kürt ve Arap aşiretlerinden teşkil edilmiştir (Reynolds, 2011, s. 419-420; Ciment, 1996, s. 42; Gunter, 2004, s. 62 ve 204; Özer, 1990, s. 33). Yalnız bu yapı oluşturulurken aşiretlerin başında bulunan binbaşılardan Türk olmasına karar verilmiştir (White, 2000, s. 60; Chaliand, 1993, s. 25).

Kurulan bu düzenle birlikte sistem içerisinde yer alan aşiretlerin, aşiret reislerinin; devlet katında, sultan nazarında itibarları arttığı gibi, silah ve maddi güç de kazanmışlardır. Bölgede bulunan aşiretler nizami orduda askerlik yapma yükümlülüğünden kurtuldukları gibi, kendilerine vergi muafiyeti de getirilmiştir. Bu geniş imtiyazlar aşiretleri, Hamidiye Alaylarına dâhil olabilmek için büyük bir yarışa soktuğu gibi; kıskançlıkları ve eski husumetleri de canlandırmıştır (Kodaman, 1987, s. 37).

Hamidiye Alayları ile ilgili ilk yazılı nizamname; 1891'de çıkarılmıştır. Çıkarılan nizamnamede özetle, bu teşkilatın kuruluş amacı olarak memleketin düşmana karşı savunulması işinin her ferdi görevi olduğu ve aşiretlerin de bu savunmaya katılmaları gerektiği vurgulanmaktaydı. Buradan da anlaşılacağı üzere Abdülhamit, II. Mahmud dönemine kadar adeta yarı özerk bir şekilde yaşamlarını sürdüren aşiretleri merkeze bağlayarak kontrol altına almaya çalışmıştır. Ayrıca bu nizamname; alayların 4 bölükten az, 6 bölükten fazla olmayacağı, en az 512, en fazla 1.152 mevcudunun olacağı karara bağlanmıştı (Özer, 1990, s. 33; Yıldız, 1991, s. 85; Aydın, 2001, s. 57). Alaylara bağlı olan kişilerin askerlik süreleri 23 sene olup bu süre üçe ayrılmıştır: 17–20 yaş için *İptidaiye*, 20–32 yaş arası için *Nizamiye* ve 32–40 yaş arası için *Redif* ismi verilmişti.

Yukarıda ifade edilmiş olan sistem içerisinde her 4 alay 1 liva olarak kabul edilmiştir. Büyük aşiretlere bir veya birden fazla alay, küçük aşiretlere ise birkaç bölük kurma hakkı verilmiştir. Ancak burada istenmeyen olaylara meydan verilmemesi için merkezî otoritenin veya ordu kumandanlarının emri ile sadece savaş zamanında bu alayların birleşmeleri hukukileştirilmiştir². Devletin bu alaylarda yer alan aşiretlere çeşitli vergi muafiyetlerini de sağlaması ile birlikte, Kürtlerin bu aşiretlere mensup olmak için adeta yarıştığı bir yapı da beraberinde gelmiştir (Ünal, 2007, s. 184; Klein, 2011, s. 2).

Hamidiye Alayları mensupları elbise, hayvan ve eğer takımlarını kendileri tedarik edecekler. Tüfek, cephane ve sancak devlet tarafından verilecekti. Alayların subay kadrosu, İstanbul'daki Süvari Mektebi'ne alınan aşiret çocuklarından teşkil edilecekti. Doğu Anadolu'da teşkil edilmiş olan bu yapı içerisinde yer alacak aşiretler belirlenirken kimi kaynaklarda verilen bilgilere göre Sultan II. Abdülhamid, genellikle zayıf aşiretleri sistemin içerisinde dâhil ederek burada bir denge kurmaya çalışmış (Chaliand, 1993, s. 25), Kürtlerin savaşçı yönlerinin doğru yöne evrilmesini sağlamıştır (Jawad,

¹ Dördüncü ordu kumandanı Müşir Zeki Paşa'nın da desteklediği bu projeye, paşaların büyük bir kısmı karşı çıkmıştır. Buna rağmen Sultan II. Abdülhamit, Zeki Paşa'yı bu işle görevlendirmiştir. Kendisine Erzincan'ı merkez seçen Müşir Zeki Paşa, 1891 ilkbaharında faaliyete geçmiş, ilk iş olarak Mirlivâ Mahmud Paşa'yı Van, Malazgirt, Hınıs taraflarına göndermek suretiyle aşiretlerden Hamidiye Alaylarının kuruluşunu başlatmıştır. 1896'da Erzincan, Dersim, Erzurum, Diyarbakır, Van, Malazgirt, Urfa ve birçok yerde Hamidiye Süvari Alayı oluşturdu. Bu dönemde sadece Erzurum vilayeti dâhilinde 8 alay kuruldu. (Kodaman, 1987, s. 33-34; Çamsoy, 2007, s. 39).

² Şimşir, bu alayların atlı mevcudunu 40 ile 120 arasında göstermiş; ilk kurulduğunda 40 albay ve 150 yüzbaşının alayları askeri yönde eğitmekle işe başladığını kaydetmiştir. (Şimşir, 2007, s. 31).

1981, s. 4; Arfa, 1966, s. 24). Yine bu hedefe dönük olarak teşkil edilen alaylara sadece Sünni Kürt aşiretlerinden alımlar gerçekleştirilmiştir (O'Shea, 2004, s. 79).

Her ne kadar yukarıda ifadesini bulan amaçlara rağmen alayların kurulması sonrasında bir dizi olumsuzlukların da yaşandığı anlaşılmaktadır. Özellikle bölgedeki devletin desteğini arkasına alan aşiretlerin kimi zaman bunu istismar etmesi bölgede kimi karışıklıkların çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak bu husus geçici bir süreci ifade etmekle birlikte bundan çok daha kalıcı hale gelme çizgisi izleyen husus: Kürt milliyetçiliğinin ayak sesleri olmuştur (Lynch, 1901, s. 6; Bruinessen 2013, s. 118; Gunter, 2004, s. xxx; White, 2000, s. 63). Yaşanan bu süreçle birlikte Doğu Anadolu'daki Kürtler kendilerine sağlanan imkânlardan dolayı Sultan II. Abdülhamid'e "Bave Kurdan" yani Kürtlerin babası demeyi de ihmal etmemişlerdir (Strohmeier, 2003, s. 16; Driver, 1919, s. 15).

2. İttihat Terakki Dönemi ve I. Dünya Savaşı Sırasında Kürtler

Sultan II. Abdülhamid döneminde İttihad-ı İslam ve Pan-Türkizm hemen hemen ayrı sınıf ve tabakalara mensup insan topluluklarında vücut bulmuştur (Kodaman, 2010, s. 136). Sözü edilen bu sosyal katmanların en aydın kesimleri için de boy gösteren 1880'lerdeki Jön Türk hareketi içerisinde Kürt kökenli iki isim Abdullah Cevdet ve İshak Sükuti önemli bir yere sahipti (Bruinessen, 2004, s. 335-336). İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde ise Paris'teki 1902 toplantısına katılan isimler arasında Abdurrahman Bedirhan da mevcuttu (Kemal, 1992, s. 106).

1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan süreçte Türk Ocaklarının yanında Kürt Kulüpleri de faaliyetlerine başlamıştı (Çamsoy, 2007, s. 50). Böyle bir ortamda İttihat ve Terakki Cemiyeti genellikle itidalli bir politika takip etmeyi tercih etmişti (Öke, 1992, s. 17).

Bütün bu sürecin bir yansıması olarak kendisini Osmanlı olarak gören Kürt ileri gelen ailelerinin İstanbul'da bulunanlarının bir kısmı İttihat ve Terakki ile birlikte çalıştıklarından İngiltere'nin dikkatini kullanabilecekleri isimler üzerinde yoğunlaştırdığı anlaşılmaktadır. Bu cümleden olmak üzere İngiltere'nin Ortadoğu uzmanlarından Noel İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na *Şerif Paşa, Şemdinan ve Bedirhan aileleri için, "Onlar, Batı Kürdistan'da yalnızca bir isimdirler, fakat saygı gören bir isim demiştir* (Kutlay, 1992, s. 313; Özyürek, 2010, s. 107).

Sultan II. Abdülhamid'in önce 1908 yılında ilan edilen II. Meşritiyet'in ilanı ile pek çok yetkisinin elinden alınması akabinde de 31 Mart Vak'ası ile tahttan indirilmesi ile birlikte İttihat ve Terakki devletin bütün uzuvlarına hâkim olacakları bir ortamı bulmuşlardır. Bu ortam içerisinde imparatorluğun geçici bir özgürlük havasına büründüğü anlaşılmaktadır. İşte söz konusu bu süreçte Kürtler de pek çok cemiyet kurmak suretiyle faaliyet yürütmüşlerdir. Bu cemiyetleri kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.1. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti:

1908'de İstanbul'da kurulmuştur. Seyyid Abdülkadir'in yanı sıra İsmail Paşazade, Müşir Ahmet Paşa, Dr. Mehmet Şükrü Sekban ve Babanzade Ahmet Naim kurucuları arasındaydı (Bruinessen, 2013, s. 141).

Cemiyet Kürt dilinin gelişimini sağlamak, Kürt kökenli memur atamasının ve meclisteki Kürt kökenli milletvekillerinin etkinliklerinin artmasına olanak sağlayacak ortamı hazırlamak gibi amaçlar

edinmişti (Sekban, 1979, s. 28). Aslında cemiyetin söz konusu bu amaçlarından da anlaşılacağı üzere orta ve uzun vadeli esas hedef bağımsızlığa giden bir yol açmaktı.

2.2. Hevi Cemiyeti:

1912’de kurulmuştur. Cemil Paşazade Kadri, Fuat Temo, Cerrahzade Memduh Selim, Necmettin Hüseyin, Abdülaziz Baban, Ömer Efendi önemli isimlerdir. Cemiyetin finansal işlemlerini Mutkili Halil Hayali takip etmiştir. 1913 yılında cemiyetin bir şubesi Londra’da, diğer şubeleri ise Cenevre ve Münih’de açılmıştır (Göktas, 1992, s. 27).

Cemiyet, kimi araştırmacılara göre Kürt meselesini uluslararası düzleme taşımayı amaç edinmişti (Göldaş, 1992, s. 70; Bruinessen, 2013, s. 142); kimilerine göre de cemiyetin esas amacı bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını sağlamaktı (Şadillili, 1980, s. 33; Çamsoy, 2007, s. 58; Aytepe, 1998, s. 301). Cemiyet üyelerinin Paris barış görüşmelerinde Şerif Paşa ile ortak çalışmayı istemiş olmaları göz önüne alındığında aslında ikinci grup araştırmacıların ifade etmiş olduğu amacın cemiyetin esas hedefi olduğu anlaşılmaktadır (Kurubaş, 1998, s. 201).

2.3. Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti:

1919 yılının başlarında kurulmuştur. Eğitim alanında faaliyet yürütmeyi amaç edinmiştir. Cemiyetin ilk yöneticisi Jin dergisinin de yazarı olan Müküslü Hamza Beydir. Cemiyetin kurucu ve politika belirleyicileri Kürdistan Teali Cemiyeti’nin üye ve yönetim kadrosu olmuştur. Cemiyet kendisine Kürtçe sözlük hazırlamaktan okul açmaya, öğretmen okulları kurmaya kadar bir dizi amaç edinmişti (Göldaş, 1992, s. 70-73; Jin dergisi hakkında kısa bir bilgi için bkz. Özcan, 2014).

2.4. Kürdistan Teali Cemiyeti

Tunaya, Kürdistan Teali Cemiyeti’nin kuruluş tarihini 17 Kânunuevvel 1334 (17 Aralık 1918) olarak vermiştir. Tunaya bu tarihi, Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey’in, sadarete göndermiş olduğu 22 Mayıs 1335 tarihli yazısından tespit etmiştir (Tunaya, 1986, s. 186). Sonyel ise cemiyetin kuruluş tarihini 1919 yılının Mayıs ayı olarak vermiştir (Sonyel, 1973, s. 29). Aytepe’ye göre ise Kürt Teali ve Terakki Cemiyeti adıyla da bilinen Kürdistan Teali Cemiyeti 6 Teşrinî Sani 1333 (6 Kasım 1917)’de kurulmuştur (Aytepe, 1998, s. 330).

Kürdistan Teali Cemiyeti’nin kurucu ve yöneticileri: Seyit Abdülkadir, Hüseyin Sükrü (Baban), Dr. Sükrü Mehmet (Sekban), Muhittin Nazim, Babanzade Hikmet ve Aziz Bey olarak sıralanmıştır (Tunaya, 1986, s. 187).

Cemiyet üyelerinin çoğuna göre İngilizlere bağlı kalmak sorunların izale olmasını sağlayacaktı (Aytepe, 1998, s. 331). Tunaya’nın vermiş olduğu bilgilere göre aslında cemiyetin kurucuları siyasi bir amaç takip etmeyeceklerine dair hükümete verdikleri teminata rağmen, Kürt bağımsızlığı için faaliyette bulunmaktan geri kalmamıştır (Tunaya, 1986, s. 187).

Aslında yukarıda kısaca ifade edilmiş olan kulüpler marifeti ile yapılan faaliyetler bazı araştırmacılara göre Bedirhan Bey isyanı ile başlayan milliyetçilik anlayışının birer yansımasıydı. İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilk yıllarında uyguladığı herkese ve her görüşe özgürlük felsefesi dönemin şartlarında çok da uzun ömürlü olmamıştır. Bu durumu hem Birinci Dünya Savaşı’nın ayak seslerinin duyulmasında hem de gücü tamamen ele geçiren cemiyetin bir müddet sonra güç zehirlenmesine

girmesinde aramak gerekir. Yalnız bu arayışta sadece İttihat ve Terakki Cemiyetini suçlu sandalyesine yerleştirmede adilane bir bakış olmayacaktır. Neredeyse bütün unsurların imparatorluğun bir yerlerinde ayaklanmalar çıkartması, kulüpler marifetiyle bağımsızlık tohumları ekmesi İttihatçıları devletin bütünlüğünü korumak noktasında sıkı tedbirler almaya sevk etmiştir. Ancak bu tedbirlerin bir kısmında ölçü kaçırılmıştır.

B. SAVAŞ SONRASI BATILI DEVLETLERİN TUTUMLARI VE KÜRTLER

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılması, başta İngiltere olmak üzere galipler tarafından dünya nizamının yeniden tesisinde büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiştir (Açıkses, 2000, s. 209). Manda ve himaye yöntemi ile hâkimiyet sahalarını genişletmeyi hedef alan bu güçler için Arap toprakları ve Kürtlerin yaşamış olduğu yerler petrolle bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Oluşturulacak olan stratejinin temeline coğrafi konumun yerleştirildiği bu döngü içerisinde Kürtler edilgen bir konumda yer almışlardır. Bahse konu süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin ciddi bir bunalım içerisinde olduğu, yöneticilerinin bir kurtuluş çaresi aradığı anlaşılmaktadır. Bu reçete içerisinde kurtarılması arzu edilen toprakların kahir ekseriyetinin Müslüman oluşu aslında Osmanlı Devleti'nin elini güçlendiren bir durumdu. Yalnız mesele milliyetçilik akımının yakıcı gerçeklerine gelince Osmanlı Devleti'nin yapısı batılı devletler için avantaj olarak değerlendirilmiştir. Bu coğrafyada binlerce yıldır bir arada yaşayan toplumların birbirinden ayrıştırılması amacına matuf olmak üzere Kürtler de hedef haline gelmiştir. Bu noktada kimi Kürtlerin de buna kayıtsız kalmadığı anlaşılmaktadır.

Durumun nezaketine binaen gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde Kürtler söz konusu olduğunda Binbaşı Noel (*PRO, FO 371/5068*), Soane (Soane, 1914, s.), Hay (Hay, 1921) ve Edmonds (Edmonds, 2010) Anadolu ve Irak bölgesinde ciddi çalışmalar yapmışlardır. Çalışmalarının temel hedefine İngiliz devlet menfaatlerini koyan bu kişiler için aslında Kürtler sadece kullanılacak bir araç hüviyetinde olmuştur. Bunlar içerisinde sadece Binbaşı Noel saplantı halinde bir Kürt devletinin kurulmasını amaç haline getirmiştir. Kendiside bu nedenle yazışmalarda Kürt Lawrence olarak nitelenmiştir (*PRO, FO 371/4192; PRO, WO 32/5226*). Ancak buna rağmen hiç kuşkusuz ki Noel için bile Kürtler, Ortadoğu coğrafyasında İngiliz menfaatlerinin korunması için araçtan öte bir anlam taşımamıştı. Kendisinin Londra'ya yazmış olduğu raporların satır aralarında da bunu tespit etmek mümkündür (*PRO, FO 371/4192*).

Kürtler özelinde Fransa ve Rusya'nın politikası ise aslında edilgen bir konumdadır. Fransa'nın Sykes-Picot Anlaşması ile Musul bölgesini eline geçirme fırsatını Birinci Dünya Savaşı'nın seyri içerisinde İngilizlere kaptırması ile Kürtlerle münasebeti oldukça sınırlı kalmıştır. Rusya her ne kadar Minorsy başta olmak üzere kimi diplomatlarının sahadaki faaliyetlerine herhangi bir sınırlama getirmemişse de (Minosky, 2008, s. 11 ve 17) aktif şekilde sahada da yer almamıştır. Fransa'nın tutumu Anadolu topraklarında Ermenilerle Kürtlerin münasebetleri üzerine yoğunlaşmışken (Yıldız, 2005, s. 32), Suriye içerisinde kalan Kürtlerle ilgili de bir politika belirleme ihtiyacı hissetmemiştir (Lazarev, 1989, s. 133).

C. PARİS BARIŞ KONFERANSI VE KÜRTLER

Birinci Dünya Savaşı'nın İtilaf Devletleri tarafından kazanılmasının akabinde yapılacak olan barış anlaşmalarının hazırlıkları dünya kamuoyunu oldukça meşgul etmiştir. Dünya tarihinde o güne değin bu denli bir yıkımın olmadığı düşünüldüğünde aslında savaş sonunda gerçekleştirilecek olan barış anlaşmalarının de önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu öneme binaen Paris'te pek

çok ülkenin temsilcileri Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım sonrasını inşa etmek için toplanmıştır. Buraya katılan devletlerin her biri farklı beklenti ve hesaplarla konferansta bulunmuştur (Devletlerin konferanstan beklentileri için bkz. Parmar, 2004, s. 25-27; Atlanta Constitution, 1921).

Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1919-10 Ağustos 1920 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Hiç şüphesiz ki konferansa damgasını vuran devlet, güneş batmayan imparatorluk olarak nitelenen İngiltere olmuştur (Kırkpınar, 2004, s. 62). İngiltere'yi bu konferansta temsil eden kişilerden biri olan Winston Churchill, "barış için barış" söylemi ile emperyalist siyasetini perdelemeyi hedeflemiştir (Dockrill-Fisher, 2001, 77). Bu hedef aslında konferansta İngiltere'nin temsilcisi olarak katılan Başbakan Lloyd George tarafından da benimsenmiştir (Dakland Tribune, 27 Haziran 1919, s. 3; Manitoba Free Press, 7 Haziran 1919, s. 22).

Birinci Dünya Savaşının galip ve mağlup olanların temsilcilerinin katıldığı konferansın devam ettiği süreçte etkili olan dört önemli devlet başkanı vardı. Bunlar: ABD Başkanı Wilson, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Clemenceau ve İtalya Başbakanı Orlando'ydu (Callahan, 1920, s. 94). Konferansın sonuçlarına bakıldığında ise ABD Başkanı Wilson'ın istediklerini alamadığı anlaşılmaktadır (Lansing, 1921, s. 77-103; Herron, 1921, s. ix; One Who Knows Them, 1921, s. 3-4). Bu durumun temel nedeni İngiltere'nin nasıl bir dünya tasavvuru sorusuna ustalıkla ve sinsice emellerini gizlemek suretiyle kendisinin cevap vermesinde gizlidir.

Barış konferansında Kürtlerin varlığı ile ilgili bilgiler çelişkilidir. Çelişki Şerif Paşa'nın şahsının ötesinde Kürtlerin olaylara bakışında gizlidir. Başta Anadolu'da yaşayan Kürtler olmak üzere Irak ve Suriye'de yaşayan Kürtlerin de bu konferansta bir temsilcisinin olmadığını çeşitli tarihlerde kamuoyuyla paylaştıkları anlaşılmaktadır. Anadolu ekseninde meselesinin değerlendirilmesi halinde Kürtlerin temsilci olarak konferansa herhangi bir katılımcı göndermedikleri hatta 23 Nisan 1920 tarihinde açılmış olan TBMM'nin içeriş^dulunan Kürtlerin kendilerinin temsilcisi olduklarını defaten Paris'e bildirdikleri anlaşılmaktadır. Bu bildirimde özellikle Erzurum, Bitlis ve Diyarbakır illerinde mukim Kürt liderlerin öncü oldukları anlaşılmaktadır (BOA, 107/ 104; BOA, 659/106)

İngilizler açısından meselenin irdelenmesi halinde ise İngilizlerin Şerif Paşa haricinde Süreyya Bedirhan , Abrürrezzak Bedirhan, Abdülkadir, Mahmud İbn Hafid, Milli Aşireti lideri Mahmud Bey'in temsilci olarak Paris'te yer alabileceğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Düşünülen bu kişilerin durumları ile ilgili Driver 1919'da kaleme almış olduğu çalışmasında³ Süreyya Bedirhan'ın; uzun yıllardır Kürtlerden uzakta olması ve gazeteci kimliğinden dolayı, Abdülkadir ve Abdürrezzak Bedirhan'ın yine Süreyya Bedirhan gibi hem Kürtlerden uzakta hem de İstanbul'da yaşamalarından dolayı, Milli Aşireti lideri Mahmud Bey'in ise nüfuzunun olmamasından dolayı Paris'te temsilci olmalarının mümkün olmadığını kaydetmiştir. Driver'a göre İngiliz menfaatlerinin sağlanması adına yapılan seçimde en iyi tercih, aldığı eğitimden kaynaklı olarak Şerif Paşa olmuştur (Driver, 1919, s. 101). Konferansla ilgili en ilginç bilgi Bulloch ve Morris'ten gelmiştir. Onlara göre Seyit Abdülkadir sadece İngilizlerle değil,

³ Driver'ın kaleme almış olduğu çalışma dünyada üç nüsha halinde bulunmaktadır. Bunlar The National Archives, Oxford Bodleian Library ve SOAS Library'de mevcuttur. 2012'de SOAS'da yapılan araştırmalarda nüshanın kaybolduğu ortaya çıktığı için çalışmanın iki nüsha kaldığı anlaşılmaktadır. Driver'ın bu çalışması Kürtlerin etnik yapısı, yaşadıkları coğrafya, kültürleri ve aşiret yapılanmalarının ele alındığı 116 sayfadaki müteşekkil bir eserdir.

Amerikalılarla da temas halinde olduğu için İngilizler tarafından tercih edilmemiştir (Bulloch-Morris, 1992, s. 87).

Paris Barış Konferansı'na Irak'ta yaşayan Kürtlerin durumları ile görüşmelerde fikir beyan edecek olan sahada yer alan İngiliz politika yürütücülerinden Arnold Talbot Wilson ve Gertrude Bell, Hindistan'dan ise Montagu katılmıştır (Sluglett, 2007, s. 28). Devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen oturumlarda ABD Başkanı, İngiltere Başbakanı, Fransa Başbakanı ve İtalya Başbakanı aralarındaki güç dengesini kendi ülke konumlarıyla paylaşmışlardır. Bu konumda ele alınan ülkelerin sınırlarının değişimlerinde ise dil, ırk, din, gelişmişlik oranları, coğrafi özellikler belirleyici olmuştur (Haskins ve Lord, 1920, s. 10; Dillon, 1919, s. 3).

Konferansın Kürtlerle ilgili karar süreçlerinde Türklerden ayrılmak istemediklerini telgraflarla bildiren Kürt aşiret liderleri olduğu gibi bunun tam tersini konferansa bildirenler de olmuştur. Bunlar içerisinde yer alan Hakkari'de yaşayan Ertuşi aşiretinin liderleri, Van'da yaşayan bazı Kürt aşiret liderleri ile birlikte konferansa, Halifelğin liderliği altında ayrı bir Kürt devletinin kurulmasını istediklerini beyan eden bir telgraf da göndermişlerdir (Yalçın-Heckmann, 1991, s. 69).

Kürtlerin yaşadığı yerlerin özelliklerini dikkate alan Bell ve Wilson bu özel durumdan dolayı özellikle Musul-Kerkük-Erbil bölgesinin petrol kaynaklarını göz önüne almak suretiyle bir politikanın belirlenmesinin doğru olacağını ifade etmişlerdir (Miller, 1924, s. 261). Wilson'a göre Şerif Paşa Kürtlerin gerçek durumundan bî-haber olduğu için zaten temsilci olarak kendisini ilan etmesi de abesle iştigaldi (Baytok, 1970, s. 109). Yine Wilson'a göre Şerif Paşa her ne kadar konferans çalışmaları esnasında Kürtlerin haklarını savunur görünse de tam bir Türk hayranıydı (Lazarev, 1989, s. 174).

Sahada politika yürütücüler olarak görev yapan bu iki ismin bu önermesi konferansa katılan Osmanlı Devleti'nin Stockholm eski Büyükelçisi Şerif Paşa tarafından da dikkatle takip edilmişse de paşa, bunlardan tamamen farklı bir çizgide olmak üzere kendisini Kürtlerin temsilcisi olarak nitelemiş (Bulut, 1997, s. 55; Şerif Paşa'nın konferansa davet edilip edilmediği konusunda akademisyenler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Heper'e göre paşa, konferansa resmen davet edilmiştir. Heper, 2010, s. 89) ve Ermeni delegasyonu başkanı Bogos Nubar Paşa ile pazarlığa girişmiştir. Aslında söz konusu yapılan görüşmeler/pazarlıklar İngiliz menfaatlerinin bölgede tesisine yönelik atılmış olan adımların birer merhalesi olmak üzere İngiliz politika kurucular tarafından değerlendirilmiştir (San Antonio Express, 2 Ocak 1923, s. 8; Ulubelen, 1982, s. 257).

Şerif Paşa'nın barış görüşmeleri devam ederken konferansa 22 Mart 1919 ve 1 Mart 1920 tarihlerini taşıyan ve Kürtlerin taleplerini içerdığını iddia ettiği memorandumlar sunduğu anlaşılmaktadır (The Times, 10 Mart 1920, s. 12). Bu iki memorandumun ortasında (20 Kasım 1919) İngilizlerin arabuluculuğu ile bir de Bogos Nubar Paşa ile birlikte ortak deklarasyona imza atılmıştır. Deklarasyonun özünü Kürt ve Ermenilerin geleceğinin büyük devletlerin takdirine bırakılması oluşturmuştur (Kaymaz, 2003, s. 135).

1. Şerif Paşa'nın Sunduğu Memorandum

Şimşir'in çalışmasında yer vermiş olduğu deklarasyonun tercümesi şu şekildedir:

"Aşırı ölçüde emperyalist Ermeni talepleri bugün resmen açıklandığına göre, Kürt ulusunun meşru haklarını daha net biçimde Barış Konferansı'na sunabiliyorum. Türkiye Kürdistanı'nın etnografik sınırları, Kuzeyde Kafkas sınırında Ziven'den başlar ve Batı yönünde Erzurum, Erzincan, Kemah, Arapkir, Behismi, Divriği'ye;

güneyde Harran, Sincar tepeleri, Telafer, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Akk-el-man, Sinna'y; doğuda da Revanduz, Başkale, Vezir Kale'ye yani İran sınırına uzanır.

Kürtler, çeşitli adlarla tarihin en eski devirlerinden beri, Kürt adıyla da 13. yüzyıldan beri bu toprakları işgal etmektedirler. Kürdistan, Sultan Selim'e gönüllü olarak tabi olmadan önce, 46 bağımsız beylikten oluşuyordu. (...)

Şu itirazda bulunmamıza müsaade buyrulsun ki, Kürtlerin çoğunlukta olduğu merkezler, yaratılmak üzere olan Ermenistan'a katılmak istenmektedir; ama özgürlüklerine düşkün olan savaşçı Kürt nüfus çoğunluğu yüzünden, yarınki Ermenistan'da sürekli karışıklıkların hüküm süreceğinden ve orada Müttefikler bir askeri güç bulundursa bile bu gücün de gerilla savaşıyla karşı karşıya kalacağından kimsenin kuşkusu olmasın.

Ermeniler, büyük Ermenistan taleplerini İsa'dan önce 50 yılında Tigran zamanında burada bir Ermenistan Krallığı bulunduğu iddiasına dayandırmakta; fakat bu toprakların aslında Roma İmparatorluğu'na ait olduğunu ve daha Tigran'ın sağlığında Pompei tarafından zapt edilmiş bulunduğunu söylemeyi kasten unutmaktadırlar.

Bu bakımdan, büyük Ermenistan'ın, Ermeni soyunun etnik beşiği olduğu ileri sürülemez. Ermeniler ve onların destekçileri, taleplerini haklı göstermek için Kürdistan'da birkaç bin Ermeni'nin yaşamasını da bir dayanak olarak kullanmak istemektedirler. Bu iddiaya cevap olarak sadece Nuttals Ansiklopedisi'nin tanıklığına başvurmakla yetineceğiz. Nuttals diyor ki: "Ermeniler çok eski zamanlardan beri komşu ülkelere göç ederler. Yahudiler gibi Ermeniler de sadece ticaretle uğraşırlar ve çoğu bankacıdır. Ticari içgüdülerine uyan Ermenilerin, Kürtleri sömürmek için kendi istekleriyle Kürdistan'a göç etmiş olduklarını Kürtler de hiç inkar etmezler." Yine aynı ticari içgüdüyle Ermeniler daima şehirlerde oturmayı tercihle, tarımla uğraşmayı ise hemen hemen tamamen ihmal etmişlerdir.

Avrupa Büyük Devletlerinin ve Türkiye'nin en son resmi kaynaklarını bu azınlık konusunda birer delil olarak gösterebiliriz. Berlin Anlaşması'nın ardından, İngiliz Generali Baker Paşa, Osmanlı Şura-yı Devlet Reisi Said Paşa ve Ermeni ileri gelenlerinden Minas Efendi'den oluşan bir heyet nüfus sayımı yapmak üzere Kürdistan'a gönderilmişti.

Örnek olarak Diyarbakır vilayetinde toplam nüfusunun 840.000 olduğu, bu nüfus içerisinde Müslümanların 600.000, Ermenilerle Musevilerin ise 240.000 olduğu tespit edilmişti. (...)

Ermeni sorunuyla ilgili olarak 3 Kasım 1896 günü Fransa Millet Meclisi'nde yapılan bir görüşmede, Fransa Dışişleri Bakanı şu beyanda bulunmuştur: "Bizim elimizdeki istatistiklere göre, şu sırada söz konusu olan Türk vilayetlerinde, Ermeni nüfusun genel nüfusa oranı %13'tür. (Türkiye'nin) Asya vilayetlerinde Ermeni nüfusun dağılımı bazı yerlerde biraz yoğun, bazı yerlerde ise seyrek. Tek kelimeyle, bu vilayetlerde bu bahtsız halkın gerçekten çoğunlukta olduğu ve bir çeşit özerklik isteyebileceği bir tek yer yoktu."

Wilson prensipleri gereğince Kürtlerin, tam özgür ve bağımsız bir Kürt Devleti kurmaya hakları vardır. Mr. Wilson'ın 14 maddesi Osmanlı Hükümeti tarafından tümüyle kabul edilmiş olduğuna göre, Kürtler, adetlerini ve geleneklerini koruyarak yüzyıllar boyunca egemenliği altında yaşamış oldukları imparatorluğa asla sadakatsizlik etmeksizin, bağımsızlık istemeyi hak ettiklerine inanmaktadırlar.

Yukarıdaki açıklamalardan ortaya çıkan taleplerimizi şöyle özetleyebiliriz:

Kürdistan üzerindeki Ermeni iddialarını şiddetle protesto ediyoruz ve ekli haritada sınırları çizilmiş olan toprakların Kürtlerin elinde kalması gerektiğine inanıyoruz. Kürtlerin ulusal zenginliği hemen hemen tamamen

hayvancılığa dayandığından ve hayvancılığın da iklim nedeniyle yazlık ve kışlık otlaklara ihtiyacı olduğundan, Kürt halkının sefaletle düşmemesi için bu otlakların Kürdistan sınırları dışında kalmaması için ısrar ediyoruz.

Hakkımız olan bağımsızlığı talep ediyoruz; çünkü bağımsızlık bize ilerleme ve uygarlık yolunu açacak, ülkemizin zenginliklerini değerlendirmemizi ve komşularımızla barış içinde yaşamamızı sağlayacaktır. Ayrıca, milliyetler ilkesine göre, Kürt nüfus çoğunluğunun bulunduğu bütün toprakları kapsayacak şekilde Kürdistan'ın sınırlarını çizmek üzere uluslararası bir komisyon görevlendirmesini Barış Konferansı'ndan rica ediyoruz. Kürdistan'a bırakılacak topraklar içinde başka azınlıklar kalırsa onlara, tabii ki, ulusal geleneklerine uygun olarak özel statüler verilecektir. İmkân verilirse yenileşmeye kararlı çok eski bir halkın hayatını ve geleceğini, adil davranacağını umduğumuz Kongreye havale ediyoruz" (Şimşir, 2007, s. 304-306).

Paris, 22 Mart 1919

Şerif Paşa, Barış Konferansında Kürt Heyeti Başkanı

Memorandumun akabinde İngilizlere her türlü göreve hazır olduğunu beyan eden Şerif Paşa, kurulacak olan bir Kürt devletinin modern devlet anlayışından uzak olacağını beyan ile buraya tayin edilecek İngilizler marifetiyle her şeyin zamanla yoluna gireceğini öngörmüştür (Kurubaş, 1998, s. 78). Paşanın bu memorandumu ve görüşmelerini gerçekleştirdiği sıralarda Süleymaniye Valisi Şeyh Mahmud da konferansa katılmak üzere bazı delegelerini yola çıkartmışsa da İngilizler bu delegelerin Paris'e gelmelerini engellemiştir (Hilmi, 2010, s. 21). İngilizlerin bu engellemelerinde Şerif Paşa'nın istenen her şeyi adeta harfiyen yerine getirmesi esas amil olmuştur. Bu durumu besleyen en önemli husus Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ermenilerle Kürtlerin bölgede çok kötü anılara sahip olmasına rağmen konferansta paşanın bunu hiç dillendirmemesi ve her şeyin yolunda olduğu izlenimini vermesi olmuştur (Entessar, 1992, s. 83; Elphinston, Haziran 1946, s. 96; McDowall, 1991, s. 11).

2. Ortak Deklarasyon ve Buna Tepkiler

Şerif Paşa'nın yukardaki deklarasyonu sonrasında İngilizlerin araya girmeleri ve bir uzlaşma ihtiyacını gündeme getirmeleri ile birlikte Şerif Paşa ile Bogos Nubar Paşa çeşitli zaman dilimlerinde görüşmek suretiyle ortak bir deklarasyona imza atmışlardır. Yine Şimşir'in aktarmış olduğu bilgilere göre ortak bildiri şu şekildedir:

"Ermeni ve Kürt uluslarının yetkili delegeleri olan bizler, yüksek ırka mensup, çıkarları ortak ve resmi-gayri resmi hükümetleri kendilerine bunca zulüm etmiş bulunan Türklerin boyunduruğundan tamamen kurtularak ve bağımsızlıklarından başka bir gaye ve maksat talep etmeyen iki milletin emellerini Barış Anlaşması'na sunmakla onur duyarız.

Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri konusundaki ilkeye dayanarak büyük devletlerden birisinin koruması altında bağımsız bir Ermenistan ve bir Kürt devletinin kurulmasını ve bütün büyük devletlerin uluslarımızın emel ve arzularını kabul ederek, aydınlanma ve gelişmede bize teknik yardım yapmalarını Barış Konferansı'ndan istemek konusunda fikir birliğine vardık.

Toprakların paylaşılması sorununa gelince, daha önce sunduğumuz muhtıralarla belirttiğimiz sınırların çizilmesi sorununu da Barış Konferansı'nın iyi niyet ve adalet duygularına bırakırız (Şimşir 2007, s. 307)".

Yayınlanan bu ortak deklarasyona en fazla tepki Anadolu'da yaşayan Kürtlerden gelmiştir. Ermenilerle Kürtlerin ortak bir mazisi olduğu, çıkarlarının ortak olduğu ve Türklerin zalim bir idareye

sahip olduğu tezinin tarihi hakikatlerden uzak olduğunu beyan eden Kürt ileri gelenleri, Türklerle oluşan binlerce yılın getirdiği kardeşlik hukukuna atıf yapmışlardır (BOA, DH.EUM.AYŞ, 33/74; BOA, DH. ŞFR. 107/104; ATASE, ATA-ZB, 11/32; ATASE, ATA-ZB, 11/33; Heper, 2007, s. 55; Mumcu, 1991, s. 14). Yapılan bu atıflara bir örnek olması açısından aşağıdaki bildiri hayli önemlidir:

“Gazetelerden öğrendiğimize göre, şu anda Paris’te oturan ve Kürt olduğunu iddia eden Şerif Paşa, Türkiye’deki entrikalarında başarılı olamadığı için, Bogos Nubar ile birlikte, gerçekte kişisel çıkarları için çalışmasına rağmen, güya bağımsız Kürdistan için Barış Konferansı’na başvurmuştur. Bu nedenle Barış Konferansı’na bildiririz ki Kürtler, soy ve din olarak Türklerle aynı ülke içerisinde birleştikleri yasal kardeşlerdir. Osmanlı Hükümeti’nden başka hiç kimsenin Kürtler adına konuşmaya hakkı yoktur ve hiç kimse onlara canlılık veren duyguların yorumcusu olamaz. Osmanlı tarihi içinde Kürtler hakkında hiçbir ayırım yapılmamıştır ve bütün savaşlarda Kürtler, Türklerle birlikte ön saflarda kanlarını akıtmışlardır. Acaba Rus orduları ülkemizden çekildikten sonra, Ermeniler tarafından katledilen Müslüman halkın % 80’inin Kürt olduğunu bugün Bogos Nubar’la uzlaşan Şerif Paşa bilmiyor mu? Öyleyse Ermenilerle işbirliği yapma çabaları sonuçsuz kalacaktır. İmparatorluk topraklarından bir kısmını ayırıp Kürtlere vermek, gelecekte Ermenilere yeni bir ülke hazırlamak demektir.

Barış Konferansı’nın dikkatine sunarız ki, bizi Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayırmak için varlığımızdan hiçbir şey bırakmaksızın yok etmeleri gerektiğini kendilerine bildiririz. Balaban Aşiret Reisi Paşa Bey, Başuranlı Aşiret Reisi Yusuf, Bal Aşiret Reisi Eyüp, Medanlı Aşiret Reisi Çiçek, Görçeli Aşiret Reisi Yusuf, Abbas Aşiret Reisi Seyid Ali, Rol Aşiret Reisi Hasan, Şadi Aşiret Reisi Yusuf, Zışanlı Aşiret Reisi Muhsin (Şimşir, 2007, s. 310).

Ortak deklarasyona karşı Anadolu Kürtlerinin haricinde bir de Süreyya Bedirhan’ın tepki gösterdiği kayıtlarda mevcuttur ki bu bilgi hayli ilginçtir. Konunun ilginçliği Süreyya Bedirhan’ın yapmış olduğu faaliyetlerin hemen hemen tamamında geri planda İngilizlerin olması hususudur (PRO, FO 371/3657, 17 Ocak 1919). Yine konferansın devam ettiği sıralarda Kürtlerle ilgili bildiriler yayınlamayı sürdüren Kürt İstiklal Komitesi’nin başkanı olan Süreyya Bedirhan’ın 1920 yılının başlarında konferansa ve Fransız hükümet yetkililerine yazdığı mektuplarında Barış Konferansı’nın Mustafa Kemal’in propagandasının etkisi altında kaldığını iddia etmesi de hayli ilginçtir.

Oluşan bu tepkilere daha fazla dayanamayan Şerif Paşa’nın konferans devam ederken Kürt temsilciliğinden ayrıldığını açıklaması önemli bir durumdur. Konunun önemi zaten tartışmalı olan konumundan Paşa’nın daha ileriye gitmeyi göze alamaması hususu yatmaktadır. Bir de tabiki Anadolu’da yaşayan Kürtlerin bu temsili hiçbir zaman kabul etmeyerek TBMM’nin açılışı ile birlikte temsilcilerinin Ankara’da olduğunu açıklamaları olmuştur.

Sonuç

Tarihte Türkler, Kürtler ve diğer toplumlar arasında gerçekleşen münasebetler Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecinde çok farklı evrimler geçirmiştir. Mazisi oldukça eski dönemlere dayalı din ve kültür birlikteliğinin ötesinde aynı coğrafyayı paylaşıyor olmanın getirmiş olduğu sorumluluklar Türklerle ve Kürtlere bir arada yaşamayı öğretmiştir. Sultan II. Abdülhamid dönemindeki faaliyetler de bunun tarihi bir örneği olmuştur.

Sultan II. Abdülhamid’in Rus yayılmasının önüne geçmek, İngilizlerin entrikacı pozisyonlarına mani olmak, Doğu Anadolu’da bir Ermeni devletinin kurulmasına engel olmak, merkezî otoriteyi burada

tesis etmek saiklerine matuf olmak üzere kurdurduğu Hamidiye Alayları kendi döneminde kuruluş amaçlarının çoğunu yerine getirmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in tahttan inmesi ile birlikte başlayan süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uyguladığı politikalar kimi zaman Doğuda rahatsızlığa neden olsa da ciddi bir tepki ile karşılaşmamıştır. Aslında Cemiyet yönetiminin ilk yıllarında uyguladığı özgürlük ortamından beslenen Kürtler, pek çok cemiyet ve kulüp kurmuşlardır. Kurulan bu teşkilatların kimileri Kürt bağımsızlığını temel alan faaliyetler yürütmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte ise bambaşka bir süreç işlemiştir.

Osmanlı devlet ricalinin pek çok cephede imparatorluğu ayakta tutabilmek için gerçekleştirdikleri çalışmalar ne yazık ki başarıya ulaşmamış ve imparatorluk bu savaşın akabinde pek çok toprağını kaybetmiştir. Kaybedilen bu toprakların çoğu Arapların çoğunlukta olduğu yerler olmuştur. Doğu Anadolu ise Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir iki yer istisna olmak üzere işgale uğramamıştır. Ancak savaşın hitamı ile birlikte bazı Kürtler tarafından çeşitli kulüpler kurulmak suretiyle batılı devletlerle irtibat kurulmak istenmiştir.

Savaşın galibi ve mağlubu olan devletlerin bir araya gelmek suretiyle toplandığı Paris Barış Görüşmeleri işte böyle bir ortamda çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Bu konferansta ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin temsilcileri bütün konferans boyunca en etkili devletler olarak tarihe geçse de masanın başında en büyük kazanan İngiltere olmuştur.

İngiltere'nin sahada yer alan politika yürütücülerinden olan Arnold Talbot Wilson ve Gertrude Bell görüşmelerin en hararetli olduğu dönemlerde sahadaki tecrübelerini konferansa aktarmışlardır. Konferansın Kürtlerle ilgili olan kısımlarında en fazla söz alan isim İngiltere'nin ilk Bağdat Sivil Yöneticisi olan Arnold Talbot Wilson olmuştur. Ona göre Kürtlerin pozisyonları petrol alanlarının durumuna bağlı olarak şekillendirilmeliydi.

Konferansta bir Kürt temsilcinin var olup olmadığı konusu bazı kaynaklarda tartışılırsa da Osmanlı Devleti'nin Stockholm eski büyükelçisi olan Şerif Paşa, sunmuş olduğu memorandumlarda kendisini Kürtlerin temsilcisi olarak nitelemiştir. Şerif Paşa, Paris'te İtilaf devletleri nezdinde girişimlerde bulunmak suretiyle 22 Mart 1919 ve 1 Mart 1920 tarihlerini taşıyan kimi taleplerde bulunmuştur. Şerif Paşa'nın her iki memorandumunun özünü Kürtler için bağımsız bir devletin kurulması arzusu oluşturmıştır.

Şerif Paşa, 22 Mart 1919'da yayınladığı memorandumda Ermenileri ötekileştirici bir dil kullanmayı benimserken, İngilizlerin devreye girmesi ile Bogos Nubar Paşayla görüşmelere başlamış ve nihayetinde bu dil yerini Ermenileri kucaklayıcı bir dile bırakmıştır. Ermenilerin temsilcisi olarak Bogos Nubar Paşa, Kürtlerin temsilcisi olduğu iddiası ile Şerif Paşa Doğu Anadolu'da kurulması istenen Kürt ve Ermeni devletlerinin sınırlarını İtilaf devletlerinin takdirine bıraktıklarını açıklamışlardır.

Açıklanan söz konusu bu ortak deklarasyona en fazla tepki Anadolu'da yaşayan Kürtlerin liderlerinden gelmiştir. Erzurum, Erzincan, Van başta olmak üzere Doğu Anadolu'da yaşayan pek çok Kürt aşiretinin lideri hem İstanbul'a hem de Paris'e çekmiş oldukları telgraflarda Şerif Paşa'nın temsilini kabul etmedikleri gibi; açıklanan deklarasyonu da tanımadıklarını beyan etmişlerdir. Yaşanan bu hadiseler sonrasında Şerif Paşa iddiasından vazgeçtiğini açıklamak suretiyle konferansı terk etmek zorunda kalmıştır.

Paris'te Süleymaniye valisi Şeyh Mahmud'un temsilcilerinin katılması süreci ise başlı başına ayrı bir makalenin konusunu teşkil edecek derecede İngiliz politikasını açıklayıcı verileri içerisinde barındırmaktadır. Önce temsilcilerin yola çıkarılması, akabinde bundan vazgeçilmesi gibi süreçleri Türklerin hareketleri ile birlikte değerlendirmek isabetli olacaktır. Bu cümleden olmak üzere İngilizler için Kürtler elde var bir olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Açıkses, E. (2000), Osmanlı Devleti'ni parçalamak amacıyla batılı devletlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu siyaseti ve bölgedeki faaliyetleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 209-222.
- Arfa, H. (1966), The Kurds: An historical and political study, Oxford Üniversitesi.
- Atacan, F. (Temmuz 2001), A Kurdish Islamist group in modern Turkey: shifting identities, Middle Eastern Studies, 37/3, 111-144.
- ATASE, ATA-ZB, 11/32, 24 Şubat 1336 (24 Şubat 1920).
- ATASE, ATA-ZB, 11/33, 26 Şubat 1336 (26 Şubat 1920).
- Atlanta Constitution (18 Haziran 1921), Re build the lost cities of the Chaldeans.
- Aydın, M. (2001), İkinci Abdülhamit Han'ın liderlik sırları, Okumuş Adam.
- Aytepe, O. (Haziran 1998), Yeni belgelerin ışığında Kürdistan Teali Cemiyeti, Tarih ve Toplum, 29/174, 325-336.
- Aytepe, O. (Mayıs 1998), Kürt İstiklâl Komitesi, Tarih ve Toplum, S. 173, 292-305.
- BOA, DH. ŞFR., 107/104, H. 29 Cemaziye'l-ahir 1338 (20 Mart 1920).
- BOA, DH. ŞFR., 107/104, H. 29 Cemaziye'l-evvel 1338 (M. 19 Şubat 1920).
- BOA, DH. ŞFR., 659/106, R. 24 Nisan 1336 (24 Nisan 1920).
- BOA, DH.EUM.AYŞ, 33/74, H. 10 Cemaziye'l-ahir 1338 (1 Mart 1920).
- Bruinessen, M. (2004), Ağa, şeyh ve devlet, (Çev. B. Yalkut), İletişim.
- Bruinessen, M. V. (2013), Kürdistan üzerine yazılar, (Çev. Nevzat Kırış ve diğerleri), Sekizinci Baskı, İletişim.
- Bulloch, J. ve Morris, H. (1992), No friends but the mountains: The tragic history of the Kurds, Penguin Books.
- Bulut, S. (1997), Paris konferansında Şerif Paşa'nın faaliyetleri ve Doğu Anadolu ahalisinin durumu, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buran, A. (Yaz 2011), Kürtler ve Kürt Dili, Turkish Studies, , 6/3, 43-57.
- Callahan, E. (1920), Glimses of the peace conference, Catholic Messenger.
- Chaliand, G. (1993), A people without a country the Kurds and Kurdistan, Zed Book Ltd.
- Ciment, J. (1996), The Kurds: state and minority in Turkey, Iraq and Iran, Facts on file.
- Çamsoy, Z. (2007), Milli Mücadele Dönemi'nde Kürdistan Teali Cemiyeti (1918-1927), [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü.

- Çay, A. M. (2010), Her yönüyle Kürt dosyası, Genişletilmiş Sekizinci Baskı, İlgi Kültür Sanat.
- Dakland Tribune (Friday Evening) (27 Haziran 1919), Allies reject Turk plea to keep territory, 3.
- Dillon, E. J. (1919), The peace conference, Hutchinson Co.
- Dockrill, M. ve Fisher, J. (2001), The Paris Peace Conference 1919: peace without victory, Palgrave.
- Driver, G. R. (1919), A report on Kurdistan and Kurds, Royal Anthropolological Institute.
- Edmonds, C. J. (1958), The place of the Kurds in the middle eastern scene, Journal of The Royal Central Asian Society, 45/2, 141-153.
- Edmonds, C. J. (2010), East and west of Zagros, travel: war and politics in Persia and Iraq 1913–1921, Brill.
- Elphinston, W. G. (Haziran 1946), The Kurdish question, International Affairs, 22/1, 91-103.
- Entessar, N. (1992), Kurdish ethnonationalism, Lynne Rienner.
- Göktas, H. (1992), Kürtler, isyan-tenkil, Alan.
- Göldaş, İ. (1992), Kürdistan Teali Cemiyeti, Doz.
- Gunter, M. M. (2004), Historical dictionary of the Kurds, The Scarecrow.
- Gunter, M. M. (İlkbahar 2004), The Kurdish question in perspective, World Affairs, 166/4, 197-205.
- Hansen, H. H. (1961), The Kurdish woman's life, Andeisbogtrykkeriet.
- Haskins, C. H. ve Howard, R. L. (1920), Some problems of the peace conference, Harvard Üniversitesi.
- Hay, W. R. (1921), Two years in Kurdistan, Sidgwick and Jackson Ltd.
- Heper, M. (2007), The state and Kurds in Turkey: the question of assimilation, Palgrave Macmillan.
- Heper, M. (2010), Devlet ve Kürtler, Üçüncü Baskı, Doğan Kitap.
- Herron, G. D. (1921), The defeat in the victory, Cecil Palmer .
- Hilmi, R. (2010), Anılar, tanığının dilinden Şeyh Mahmud Berzenci hareketi, Peri.
- Jawad, S. (1981), Iraq and Kurdish question 1958-1970, Ithaca.
- Kartın, C. (Haziran 2013), Batılı seyyahların gözüyle doğu, Türk Yurdu, 33/310, 214-226.
- Kaymaz, İ. Ş. (2003), Musul sorunu: petrol ve Kürt sorunlarıyla bağlantılı tarihsel-siyasal bir inceleme, Otopsi.
- Kemal, A. (1992), Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kürdistan, Berhem.
- Kılıç, O. (1997), 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı –eyalet ve sancak tevcihatı, Ceren Matbaacılık.
- Kılıç, O. (2018), Klasik dönem Osmanlı idari sisteminde farklı bir unsur: Kürdistan vilayeti/eyaleti, Ciepö 22 Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi II, [Ed: K. İnan, M. Tosun ve D. Çolak], 547-564.
- Kırkpınar, K. (2004), Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922), Phonix.
- Klein, J. (2011), The margins of empire: Kurdish militias in the Ottoman tribal zone, Stanford Üniversitesi.
- Kodaman, B. (1987), Sultan II. Abdülhamit devri Doğu Anadolu politikası, TKAE.
- Kodaman, B. (Mayıs 2010), II. Abdülhamit ve Kürtler-Ermeniler, SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 21, 131-138.

- Kurubaş, E. (1998), Sevr sürecinde yapılan uluslararası toplantılarda Kürt sorunu ve İngiltere'nin politikası, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3, 185-208.
- Kutlay, N. (1992), İttihat Terakki ve Kürtler, Beybun.
- Küçük, C. (1988), Abdülhamit II, İslam Ansiklopedisi, C. 1, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, 216-224.
- Lansing, R. (1921), The big four: and others of the peace conference, HoughTon Mifflin Company.
- Lazarev, M. S. (1989), Emperyalizm ve Kürt sorunu (1917-1923), [Çev. M. Demir], Özge.
- Lynch, H. F. B. (1901), Armenia, travels and studies, Longmans, Green And Co.
- Manitoba Free Press (Morning Edition) (7 Haziran 1919), 22.
- Mcdowall, D. (1991), The Kurds: an historical perspective, Asian Affairs, 22/3, 293-302.
- Minorsky, V. ve Bois, T. (2008), Kürt milliyetçiliği, [Çev. E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu], Örgün.
- Michael A. R. (İlkbahar 2011), Abdürrezzak Bedirhan: Ottoman Kurd and russophile in the twilight of empire, Explorations in Russian and Eurasian History, 12/2, 411-450.
- Miller, D. H. (1924), My diary: at the conference of Paris with documents, Appeal Printing.
- Mumcu, U. (1991), Kürt-İslam ayaklanması 1919-1925, İkinci Baskı, Tekin.
- Nebez, J. (2004), The Kurds: history and culture, Western Kurdistan Association.
- O'shea, M. T. (2004), Trapped between the map and reality: geography and perceptions of Kurdistan, Routledge.
- Olson, R. (1998) , The Kurdish question and Turkish-Iran relations: from World War I to 1998, Mazda.
- One Who Knows Them (1921), Makers of the new world, Cassel And Company Ltd.
- Öke, M. K. (1992), Musul ve Kürdistan sorunu 1918-1926, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Özer, A. (1990), Doğu Anadolu'da aşiret düzeni, Boyut.
- Özyürek, E. (2010), 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere'nin Irak politikası, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parmar, I. (2004), Think tanks and power in foreign policy: A comparative study of the role and influence of the council on foreign relations and the royal institute of international affairs 1939-1945, Palgrave Macmillan.
- PRO, FO 195/1211.
- PRO, FO 195/1617.
- PRO, FO 195/1804.
- PRO, FO 195/2125.
- PRO, FO 195/2147.
- PRO, FO 371/3657, Copy of telegram from Gureya Bedir Khan (Cairo), 17 Ocak 1919, 101.
- PRO, FO 371/4192, Diary of major E. Noel on special duty, 25 Temmuz 1919, 107502, 9.
- PRO, FO 371/4192, H. M. G.'s policy in Kurdistan, 21 Temmuz 1919, 112773.
- PRO, FO 371/5068, Diary of major E.W.Noel, c. i. e., d.s.o., on special duty on Kurdistan from june 14th, to september 21st, 1919, Superintendent Goverment Press, 1919, 75-141.
- PRO, FO 78/1017.

- PRO, FO 78/1306.
- PRO, FO 78/1607.
- PRO, FO 78/2050.
- PRO, FO 78/2104.
- PRO, FO 78/5284.
- PRO, WO 32/5226, From British high commission, Constantinople, 21 Temmuz 1919, 83267.
- San Antonio Express (2 Ocak 1923), Ethnic wheels within wheels, 8.
- Sekban, Ş. M. (1979), Kürt meselesi, Kon.
- Sluglett, P. (2007), Britain in Iraq, contriving king and country, I. B. Tauris.
- Soane, E. B. (1914), To Mesopotamia and Kurdistan in disguise, Small Maynard and Company.
- Sonyel, S. (1973), Türk Kurtuluş Savaşı ve dış politika I Mondros bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar, Türk Tarih Kurumu.
- Sönmezoğlu, F. (1985), Milli Mücadele ve dış dünya, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 5, İletişim, 1184-1192.
- Stansfield, G. R. V. (2003), Iraqi Kurdistan: political development and emergent democracy, Routledge Curzon.
- Strohmeier, M. (2003), Crucial images in the presentation of a Kurdish national identity, heroes and patriots, traitors and foes, Brill.
- Şadillili, V. (1980), Türkiye'de Kürtçülük hareketleri ve isyanlar, Kon.
- Şimşir, B. (2007), Kürtçülük, Bilgi.
- The Times (10 Mart 1920), Kurdish independence, 12.
- Tunaya, T. Z. (1986), Türkiye'de siyasi partiler mütareke dönemi, Hürriyet Vakfı.
- Ulubelen, E. (1982), İngiliz belgelerinde Türkiye, İkinci Baskı, Çağdaş.
- Ülman, H. (1985,) Tazimattan cumhuriyete dış politika ve doğu sorunu, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. 1, 272-277.
- Ünal, Fatih, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında güneydoğu aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi, 41,183-204.
- White, P. (2000), Primitive rebels or revolutionary modernizers: The Kurdish National Movement in Turkey, Zed Books.
- Yalçın-Heckmann L. (1991), Tribe and kinship among the Kurds, Peter Lang.
- yıldız, H. (1991), Aşiretten ulusallığa doğru Kürtler, Fırat-Dicle.
- Yıldız, H. (2005), Fransız belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul üçgeninde Kürdistan, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Doz.

